Varujan Vosganian. Cartea lecuirii

Cum mai e cu putinţă literatura într-o vreme în care ororile constituie ţesătura ascunsă a vremurilor? Sau, mai exact, la ce bun cuvîntul într-un veac al nebuniei istoriei? Iată, probabil, întrebările din surdină care alimentează scrisul lui Varujan Vosganian, chiar dacă, pînă aici, mai putem descoperi două-trei nivele de interpretare a romanului său – tulburător prin evenimentele prinse din pînza istoriei, provocator prin soluţiile narative asumate. Căci *Cartea şoaptelor* (Polirom, 2009) se adresează unor cititori cu interese de lectură atît de diferite încît ai putea crede că ea ascunde, în fapt, cîteva cărţi distincte. În ce mă priveşte, cu riscul de a propune (şi asuma) o lectură plasată la fel de mult în afara eticii interpretării ca a unui istoric, am fost tentat să văd cum anume oferă romanul lui Varujan Vosganian un răspuns acestor întrebări. Şi ţin să cred că perspectiva mea, hermeneutică, nu e străină de spiritul acestei cărţi, ale cărei ţesături pe tema destinului sînt proiectate în poveste din nevoia găsirii unei modalităţi mai exacte de a numi adevărul. Nu întîmplător, povestitor excelent deseori, Varujan Vosganian îşi face din poveşti suportul unor adevăruri generale, al unor formulări cu caracter aforistic care au

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

tendinţa – şi orgoliul (dublat cu adevărat de umilinţă?!) – de a depăşi contextul istoriei. Poveştile acestea, ele însele, capătă funcţia unor soluţii cognitive; unele dintre ele chiar au caracterul unor poveşti originare, întemeietoare. În fapt, prin poveste (nu simplă alegorie, ci adevăr întrupat) se pătrunde într-un timp pe care l-aş numi mitic, scos parcă din istorie deşi atît de marcat de angrenajul ei, unde nu se reţine decît esenţialul care ilustrează miezul fiinţei. Sînt poveşti despre timp, despre sînge, despre vieţile individuale care construiesc destinul unui neam, prins în malaxorul aiuritor al devenirii. Or, ce sens are această devenire? În ce-l priveşte pe Varujan Vosganian, pentru a anticipa un răspuns care cred că se va articula cu legitimitate pînă la sfîrşitul acestui text, sensul şi lipsa de sens coexistă, soluţie ce depăşeşte legea terţului exclus, şi coexistă printr-o depăşire a planului strict care plasează întrebarea pe acelaşi teren pe care se desfăşoară evenimentele. Or, această depăşire se face tocmai prin proiectarea existenţei în limbaj, în poveste, lucru care implică indiscutabil o anume etică. Iată la ce bun cuvîntul într-un veac al nebuniei istoriei.

Dar să începem mai bine cu începutul. *Cartea şoaptelor* e un roman care propune iniţial un pariu deopotrivă etnografic şi nostalgic. A reconstitui identitatea orizontală a armenilor din România, dintr-un oraş de provincie precum Focşanii, prin ochii unui copil, pare o miză pentru care verbul evocator al lui Varujan Vosganian este suficient. Or, treptat, destinele individuale ale celor apropiaţi, bunici, străbunici, diferite rude, intră într-o ţesătură complicată care are ca obiect destinul poporului armean în tot secolul XX. Pitorescul, neabandonat niciodată, lasă loc în prim-plan

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

calvarului unui neam care prin existenţa sa ar trebui sa zguduie conştiinţele. Masacrul din 1895, genocidul care durează din 1915 pînă în 1922, ororile ulterioare ale comunismului, toate acestea ale căror fire se topesc în contemporaneitate vorbesc despre pribegi, exilaţi, apatrizi, refugiaţi, repatriaţi, oameni pe care istoria i-a împînzit în lume într-un fel de ţesătură secretă a ei. În fapt, romanul se adresează conştiinţei morale care ar putea subzista probabil în orice ins. Or, chiar şi la acest nivel, se articulează interogaţia cum poţi învinge istoria? Soluţia răzbunării, aşa cum se configurează în roman, pare ea însăşi supusă eşecului, chiar dacă lumea din toate patru zările se reduce la această poveste structurantă. Este ciudat sentimentul că Varujan Vosganian spune în fapt povestea întregii lumi, fapt datorat capacităţii lui de a suprapune trecutul în complicata sa metamorfoză peste prezentul spunerii şi de a vedea evenimentele concrete dintr-o perspectivă organică, integrator-cosmică.

În fine, dacă ar fi să concluzionez pe această chestiune, aş spune că armenii au învins istoria tocmai prin rătăcire, calvar, agonie, adică prin austeritate, asprime, suferinţă, singurele căi care duc spre adevăr. Ca într-un fel de tragedie antică – în fapt, motivul vinovăţiei fără vină domină ca o litanie întregul roman –, *Cartea şoaptelor* are rolul unei cronici care caută adevărul în spatele mărturiilor care îl spun concretizîndu-l – şi, din acest punct de vedere, ea îşi asumă rosturile unui pomelnic, unul în care viii şi morţii coexistă, în care aluatul istoriei învinge şi purifică orice dramă individuală. Din punctul acesta de vedere, romanul se vrea un document şi o mărturie. Cariera europeană a acestei cărţi va fi, indiscutabil,

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

hrănită într-o primă instanţă de dorinţa armenilor de a se regăsi, de a se recunoaşte, de a-şi citi – în filigran şi mit, ba chiar şi în imagine – istoria. Şi a altora de a le-o cunoaşte. Nu întîmplător, un aparat de fotografiat (al unuia dintre bunici) însoţeşte în permanenţă destinele eroilor. Şi albumul fotografic pe care editura l-a publicat ulterior nu face decît să confirme această ipoteză, aflată, de altfel, la vedere în chiar paginile romanului. Nu o dată se precizează caracterul de document al cărţii, de mărturie chiar.

Dar prezenţa aparatului de fotografiat ca un leitmotiv, în opoziţie, la distanţă, cu obsesia oglinzilor care pulverizează şi anihilează lumea, lărgeşte orizontul de semnificaţii. Suficient să invocăm cîteva fragmente de roman. Iată: 1. „Bunicul avea un aparat de fotografiat cu trepied. Prin el privea lumea"; 2. „În mai toate casele bătrînilor armeni am găsit asemenea fotografii. Familiile adunate în jurul celor bătrîni. Fără zîmbet, rigizi, mai degrabă nişte exponate decît fiinţe umane. Armenii, în acei ani, ţineau morţiş să se fotografieze. Era felul lor de a rămîne împreună, căci, scurtă vreme după aceea, familiile s-au împuţinat şi s-au risipit"; 3. „Morţii se mutaseră în fotografiile de pe policioară, hainele le fuseseră împăturite şi îndesate în cufere sau rămăseseră să-şi fluture mînecile prea largi pe trupurile firave ale fraţilor mai mici"; 4. „De fapt, mărind fotografia, intrînd parcă în lumea ei, Arşag Sâvagian îşi provoca durere, zgîria coaja cu unghia, ca să nu se închidă rana"; 5. „În *Cartrea şoaptelor*, fotografiile ţin adesea locul oamenilor vii. [...] De aceea, în ţinuturile de baştină, în triunghiul dintre cele trei lacuri, Van, Sevan şi Urmia, sau pe oriunde au rătăcit, pentru ei fotografia era un fel de presimţire a morţii"; 6.

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

„Începutul poveştii este o fotografie. Sfîrşitul poveştii este scurta propoziţie pe care mi-a şoptit-o Sahag Şeitanian, cu puţin înainte de a muri, atît cît a socotit necesar să-mi spună din această poveste: «Armele generalului Dro sînt ascunse într-o pădure»". Aşadar, fotografia – ca presimţire a morţii, ca salvare din moara risipitoare a istoriei, ca intermediar între ins şi lume, ca vehicul al durerii şi deopotrivă al salvării. În fapt, în imnul acesta închinat, printre altele, şi bunicului Garabet, cel care îşi hrănea existenţa cu această obsesie pentru fotografii, descoperim o viziune care, în forme multiple, e identificabilă la diferite nivele ale textului şi care devine, într-un fel, etica fundamentală a cărţii. Şi anume, ca în logica terţului inclus, fotografia mută într-un timp care este deopotrivă al morţii şi al vieţii, căci cei cuprinşi în fotografie – aşa cum se va întîmpla cu cei cuprinşi în carte – sînt deopotrivă morţi şi vii. De-aici, tristeţea dublată de seninătate, ca şi cum întreaga suferinţă, încorporată cumva sensurilor ascunse ale istoriei, s-a şi topit, iar drama individuală sau colectivă e numai prilejul unei contemplări solare. De aici poate sentimentul unei proiectări în sublim.

De fapt, obsesia aceasta pentru fotografie este, orice s-ar spune, o obsesie pentru cunoaştere, pentru interpretarea lumii. În ordine hermeneutică, fotografia nu doar înregistrează secvenţe, locuri şi oameni, destine, un spirit al timpului, ci are dorinţa orgolios subscrisă de a înregistra nervurile lumii, sensul ei de adîncime, dincolo de accidental, arbitrar, hazard. Şi de aici diferenţa de oglinzi. Iată: „Bunicul Garabet – cel care am văzut că privea lumea printr-un aparat de fotografiat, n.n. – era, în schimb, fascinat de scurta memorie a oglinzilor. «Nici o urmă», spunea, mîngîind

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

suprafaţa lucioasă. Nici o tresărire, nici un ecou. Privită în oglindă, istoria e egală cu zero". În fapt, deosebirea dintre fotografii şi oglinzi este deosebirea dintre sens şi neant. Or, într-un fel sau altul, cei implicaţi în istoria tragică a armenilor constituie materia identificării unui sens sau, în urma scrierii cărţii, a construirii unui sens. De reţinut, deocamdată, bucuria bunicului Garabet de a admira inclusiv neantul. În fond, sensul – ne spune Varujan Vosganian – nu e atît un dat aprioric al istoriei, faptele par să nu aibă nici o logică, intră chiar în zona absurdului, deşi uneori, ca într-un joc al sorţii, al hazardului, ele capătă ciudate corespondenţe. Iată finalul cărţii: „Dar, aşa cum, cîtă vreme va exista teamă pe lume, *Cartea şoaptelor* nu se va încheia, nici cuvintele spuse în şoaptă de bunicul n-au avut puterea lucrurilor definitive. De data asta, bunicul meu cel înţelept se înşelase. Nu se terminase încă. Cinci ani mai tîrziu, la Los Angeles, în hotelul «Baltimore», un bătrîn armean de aproape optzeci de ani, născut aşadar odată cu *Cartea şoaptelor*, pe numele său Kurken Yanikian, avea să ucidă, cu focuri de pistol, pe consulul turc şi pe secretarul său. Şi, pentru ca acel secol, al douăzecilea după Hristos, să rămînă nu doar un secol al mirării şi al rătăcirilor, dar şi al absurdului, iată cum, odată cu *Cartea şoaptelor*, veacul, precum şarpele care, pentru a fi cerc perfect, începe să se înghită singur, se întoarce la Trabizonda. Acolo, peste exact o sută de ani de la naşterea lui Misak Torlakian avea să vadă lumina zilei, într-o familie turcă, un băiat care, aflat încă la vîrsta adolescenţei şi crescut în numele urii, îl va omorî, la 14 februarie 2007, pe jurnalistul armean Hrant Dink". Chiar şi în perimetrul acesta la factologiei absurde, un sens pare să se instituie.

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

Într-o circularitate care trădează sensul şi îl devoră, factologia istoriei nu face decît să alimenteze absurdul, peste care se aşează mintea ordonatoare. Or, bunicul Garabet, care de data aceasta se înşelase, este cel care, prin transmutarea lumii din viaţă în fotografie, salvează lumea şi deopotrivă istoria. *Cartea şoaptelor*, şi e aceasta o temă pe care ar trebui să se gloseze şi pentru că ar releva specificul scriiturii originale a lui Varujan Vosganian, dincolo de faptul că este, cum ni se spune adesea, o carte trăită, dincolo de faptul că însumează destinul unui popor pe care teama l-a întemeiat, este deopotrivă o carte a răzbunării. Firește, nu prin faptul că, aflată cumva cu centrul într-un cavou din Focşani şi cu ramificaţii în lumea întreagă, povestea are în miez agonia armenilor şi răzbunarea lor, ci prin felul în care istoria iese din teritoriul ororii şi generează o etică a salvării. De fapt, cred că dincolo de impactul pe care îl poate avea povestea însăşi a armenilor, aici trebuie căutată miza cărţii. Şi dacă pentru bunicul Garabet, lumea putea fi salvată prin trecerea ei din spaţiul concret în fotografie, printr-un proces de sublimare, pentru Varujan Vosganian salvarea se face printr-o glisare în poveste. Dar e o chestiune asupra căreia, sper, voi reveni. Să mai reţinem doar o afirmaţie: „*Cartea şoaptelor*, ni se spune, e oarecum neobişnuită, căci, spre deosebire de alte istorii, aici moartea e doar un detaliu, iar mai importantă decît moartea şi, deci, decît viaţa, e memoria". Iată, deci, care este sensul ultim al înregistrării calvarului: un imn închinat vieţii care se hrăneşte din sine şi care îşi instituie astfel nu numai prezenţa, ci şi sensul. Iar sensul este unul al vieţii ca ceremonie, ca ritual, aproape.

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

Viaţa ca ceremonie este, de altfel, un motiv recurent al romanului. Iată: „E un tîlc în treaba asta. Ceremoniile, tradiţiile sînt făcute ca să moaie durerea". Ei, bine, tîlcul istoriei, noima ei o caută bunicul Garabet şi, în alt fel, continuîndu-l, însă, Varujan Vosganian însuşi, prin chiar scrierea romanului. Oricum, personajele „citesc" în cartea lumii, interpretează istoria, deseori situîndu-se pe poziţii extreme. Astfel, de o parte, bunicul Setrak, asumîndu-şi cumva haosul lumii, de cealaltă, bunicul Garabet, convins de existenţa sensului. Citim la un moment dat: „Aşa că bunicul Setrak, trecînd în doar cîţiva ani prin stări atît de diverse, fiind, pe rînd, îmbogăţit şi sărăcit, pălmuit, jidovit, internat în lagăr, înrolat şi demobilizat, iar pălmuit, îmburghezit şi dezburghezit, a avut toată dreptatea să socotească lumea aceasta de neînţeles. Iar cine credea că lumea e altfel decît de neînţeles, după părerea bunicului meu, nu înţelegea nimic". Nu-i vorbă, propria-i moarte pare să confirme această asumare a sensului. De cealaltă parte, „Bunicul Garabet socotea, în schimb, că toate lucrurile din lume au un înţeles". Doar aparent ciudat faptul că lumea părea fără sens pentru cineva care participa la construirea lumii şi, dimpotrivă, părea cu sens pentru cineva care fusese mereu falit, cum ni se spune. „Dar a fi mereu falit nu era singura lui meserie. Bunicul Garabet era dascăl la biserică, violonist, notist, motociclist, caligraf, fotograf, pictor, profesor de muzică şi de limba armeană, portretist, căutător de broderii şi lăutar de ocazie, adică practica toate meseriile din care nu te alegi cu parale". Opoziţia aceasta, între cei doi bunici, anunţă ceva din sensurile mai adînci ale cărţii, care privesc construirea unei soluţii pentru restaurarea adevărului fiinţei umane şi pentru recuperarea vieţii

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

ucise. E o carte în care oamenii, cei morţi, pur şi simplu trăiesc. Oricum, aici, într-o concluzie în care durerea e resorbită în umor, Varuja Vosganian continuă: „Una peste alta, neamul meu, în socoteala lui cu lumea, era chit: bunicul Setrak aduna, bunicul Garabet risipea. Comunismul a netezit lucrurile: bunicul Setrak n-a mai avut cum să mai adune, iar bunicul Grabet n-a mai avut ce să risipească". În fond, umorul acesta sceptic, dublat de o anume umilinţă contemplativă, care înseamnă o depăşire a istoriei, constituie temelia romanului şi a eticii pe care el o instituie. Oricum, bunicul Varujan, descifrator de sensuri, nu e un luptător pentru ele. Acelaşi scepticism, aceeaşi privire care se situează deasupra istoriei şi deasupra suferinţei personale, niciodată clamate. La tristeţea pe care povestitorului aflat la vîrsta copilăriei i-o provoacă cuvintele lui despre moarte, bunicul Garabet rîde şi spune: „Oricum ai privi-o, viaţa nu prea are rost. Dacă măcar moartea are vreun înţeles, să te socoteşti norocos. Cum s-ar zice, *manciăs*, tu dai un înţeles morţii mele". Formulată în aceşti termeni, întrebarea despre sens este una despre restaurarea sensului într-o lume (şi într-o istorie) a absurdului. Paginile despre convoiul morţii, sfîrşind cu ultimul, cel de la Deir-Ez-Zor, au nu numai forţa unei tragedii tulburătoare, ci şi o semnificaţie simbolică. Proiectat în expresie, convoiul morţii înseamnă salvarea celor ucişi. E ca şi cum am spune că în vreme ce suferinţa întemeiază, cei care o produc rămîn fără nume şi dispar.

Relaţia aceasta dintre învinşi şi învingători este cheia prin care trebuie înţeleasă propensiunea către interpretare a autorului însuşi. Or, teza pe care Varujan Vosganian o slujeşte (şi care dă, de fapt, sens cărţii,

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

dincolo de reconstituirea ororilor şi a răzbunărilor, dincolo de prinderea în imagine a nebuniei unui veac) este următoarea: „cei care fac istoria cu adevărat nu sînt generalii, ci poeţii". Altfel spus, revenind şi făcînd un pas înapoi, cei care fac istoria cu adevărat nu sînt cei asemenea bunicului Setrak, oameni de care e plină cartea, figuri incredibile, asemenea lui Misak Torlakian, ci aceia care contemplă lumea şi o proiectează eventual în cuvînt, căutîndu-i sensurile, aceia fără de care toţi ceilalţi ar intra în neant. Este chiar sensul pe care îl formulează bunicul Garabet. Iată: „În poveştile lui, învingătorii nu erau întotdeauna cei pe care îi ştiam din cărţi. «Nu te grăbi, spunea. Rareori cel care pare că a învins e adevăratul învingător. Iar istoria au făcut-o învinşii, nu învingătorii. A învinge e, pînă la urmă, un fel de a ieşi din istorie»". Nu întîmplător obsesia lui pentru fotografie era o formă de a învinge, asemenea scrisului din cartea lui Varujan Vosganian, care transformă şoaptele în poveste. În roman, dese reflecţii pe tema aceasta. Citim la un moment dat: „De la războinicii din neamul meu am primit puterea de a fi învins, căci numai cei învinşi mor cu adevărat pentru ideile lor, dar să mă port, tocmai de aceea, ca un învingător". Mi se pare că aici trebuie căutată semnificaţia şi valoarea romanului. Oricum, aici se ascunde miza scrierii acestei cărţi. Citim altundeva: „Aşa cum ziua tăierii pruncilor nu i-a putut ucide pe toţi pruncii, tot aşa ziua arderii cărţilor nu a putut distruge toate cărţile. În războiul dintre stăpînitori şi cărţi, deşi numai cărţile mor, stăpînirile nu cîştigă niciodată". Or, *Cartea şoaptelor* cîştigă asupra istoriei tocmai pentru că în ea oamenii, deşi ucişi, sînt vii. Şi nu întîmplător e invocată la un moment dat o altă carte, în descendenţa căreia *Cartea*

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

şoaptelor se află. Iată: „[...] poate că în partea ei cea mai profundă, *Cartea şoaptelor* începe cu o altă carte – căci, aşa cum oamenii se nasc din oameni, cărţile se nasc din cărţi şi cresc apoi singure – o carte scrisă cu o mie de ani mai înainte, care se numeşte *Cartea plîngerii*, scrisă de Grigore din Narek. Că o carte era îndreptar de închinare şi că plînsul era socotit un leac împotriva vremurilor, adeseori singurul, o dovedeşte şi faptul că ea, o carte a plîngerii, era folosită împotriva bolilor, fiind aşezată, atunci cînd nu mai era nimic altceva de făcut, la căpătîiul bolnavilor, pentru a-i vindeca". Cred că aici lucrurile sînt spuse foarte clar: *Cartea şoaptelor* nu e numai o carte a plîngerii, este înainte de toate o carte a vindecării, a mîntuirii, a salvării, a rugăciunii şi purificării. O carte deopotrivă a iertării şi a depăşirii istoriei printr-un salt într-o etica instituită prin şi de poveste. Într-un loc, chiar Varujan Vosganian – în această suprapunere dintre autor şi narator asupra căreia nu voi insista aici – o numeşte „cartea lecuirii". Continuă povestitorul: „Căci ea povesteşte despre oameni trecuţi printr-o suferinţă de neînchipuit, de care fiecare a căputat să se vindece în felul său. Şi cum realitatea este rareori leacul realităţii, bunicii mei şi bunicii bunicilor mei păreau că se învîrt în cerc, reîntîlnind aceleaşi dureri şi vedenii". Or, e ca şi cum am spune că, odată cu scrierea *Cărţii şoaptelor*, ieşirea din cerc a devenit posibilă. Ceea ce înseamnă o ieşire din istorie, din suferinţă, din răzbunare. Deşi, cum am văzut deja, o ciudată coincidenţă – aceea cu care se încheie cartea – pare să mute mai departe lucrurile şi pe tărîmul realităţii, al ororilor.

Astfel, etica pe care Varujan Vosganian o slujeşte este aceea a instituirii sensului, într-o lume a

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

absurdului. De aici, o afirmaţie făcută la un moment dat: „*Cartea şoaptelor* este o poveste pe care nimeni nu o spunea pe de-a-ntregul, de parcă fiecare se temea să înţeleagă totul, încercînd astfel să-şi mîntuie viaţa de lipsa de sens". Şi aici poate că ar mai trebui observat ceva. Pus poate în dificultate de ramificaţiile „cărţii şoaptelor" spuse de ceilalţi, martorii adevăraţi, Varujan Vosganian îşi scrie cartea interpretînd în permanenţă faptele, punîndu-le într-o ramă a meditaţiei, dublîndu-le, oricum, de interpretare. Rareori rămînem la nivelul factologiei nude, şi atunci cînd lucrul acesta se întîmplă – scene din calvarul morţii, poveştile cîtorva personaje sau momentul reprimării revoltei ţărăneşti de la Vadu Roşca –, avem de-a face cu virtuozitatea unui prozator care înregistrează, dincolo de suprafeţe, energii. Or, acest prozator lasă adesea locul celui care trece evenimentele prin cealaltă carte, a construirii sensului, a descifrării lui. În aşa fel încît istoria e cu adevărat învinsă. Citim la un moment dat: „Testamentul lui Hartin Fringhian se numără, laolaltă cu armele generalului Dro, cu tuba lui Mantu, cu Muaserul lui Misak Torlakian ori cu clopotul cel mare de la Vadu Roşca, printre eroii *Cărţii* şoaptelor". Aceasta cred că este adevărata răzbunare asupra istoriei: sensul se află deasupra oamenilor, indiferent dacă ei s-au aflat de partea binelui sau a răului.

În tot cazul, *Cartea şoaptelor* este o carte a instituirii sensului. Nu întîmplător, se precizează la un moment dat: „Cel care va povesti despre noi – este vorba despre cei ucişi în Vadu Roşca, n.n. – va trebui să scrie că în cartea aceasta oamenii mor cu ochii deschişi, cîtă vreme ceea ce au trăit nu a fost destul ca să-i ajute să găsească răspunsul". Or, cartea oferă aceste răspunsuri,

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)

pe un ton din care nu lipseşte umorul, scepticismul, o anume smerenie în faţa suferinţei şi a adevărului pe care tocmai suferinţa îl relevă. Dar dincolo de toate acestea, cartea e o provocare şi în alt sens. Scrisul, ne spune Varujan Vosganian, e o experienţă care obligă. Dar asta e deja o altă poveste, chiar dacă nu cu totul străină de lucrurile deja prezentate.

[„Convorbiri Literare”,
nr. 2, februarie 2010]

BDD-B437-09 © 2014 Eikon
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:02:18 UTC)